

Mentalități imperiale: istoriografia rusă între discurs politic și istoric

Igor ȘAROV

Imperial Mentalities: Russian Historiography between Political and Historical Discourse

Abstract. *In one of his declarations from the autumn of 2009, the Ambassador of the Russian Federation in Chisinau, Mr. Valeri Kuzmin, declared that the history handbooks of the Romanians from the Republic of Moldova contained Russia phobia statements. The Association of Historians from the Republic of Moldova considered these statements as being tendentious and not corresponding to reality and made a declaration in which they expressed the position of the Moldavian historians towards this subject. As an answer the Press Department of the Embassy of the Russian Federation in the Republic of Moldova published a declaration, which, in our opinion, is nothing but an attempt to suggest us the way we should (re)write our history following the spirit of the Soviet communist historiography. On one hand the changes in the tendencies of the Russian historiography in the last years can only make us happy as they keep the Russian school among the most prestigious ones in the world. On the other hand, they place the historic research outside the academic circles, being similar to the way the representatives of the Embassy of the Russian Federation in the Republic of Moldova acted when they offered an example of inadvertency between the political and historical discourse as they had been recommended to do by the specialists from Russia. This position does nothing but to prove the existence of the imperial mentality in a representative institution of the Russian state.*

Keywords: *Russian imperial mentality, Russia phobia, post Soviet period, identity crisis, historiography, collective memory, embassy, political discourse, historical discourse, declaration, voluntary entry, annexation, ethnic, cultural and religious tolerance, multicultural, interference*

Ideea acestui studiu, ca de altfel și denumirea lui, au fost preluate dintr-un articol prezentat în toamna anului 2009 în ziarul *Timpul*¹, care a găzduit în paginile sale mai multe materiale² referitoare la o polemică care, în opinia noastră, a întrecut limitele unei dispute academice. Prin aceste articole am încercat să semnalăm pericolul politizării excesive a unui subiect foarte sensibil cum este predarea istoriei în școală. În continuare, dorim să lărgim aria examinării problemei, spațiul oferit de ziar nepermițându-ne să analizăm pe larg disputa, cu ajustarea inventarului științific caracteristic articolelor de acest gen.

¹ Igor Șarov, „Mentalități imperiale. Reflecții pe marginea schimbului de declarații între Asociația Istoricilor din Republica Moldova și Ambasada Federației Ruse în Republica Moldova”, în *Timpul*, Anul VIII-209 (1186), 18 noiembrie, 2009.

² Idem, „Despre rusofobie în manualele de istorie”, în *Timpul*, Anul VIII-194 (1171), 28 octombrie 2009; Angelina Olaru, „Interviu cu Igor Șarov. În tendința de a politiza istoria Ambasada Rusiei atacă istoricii din Republica Moldova”, în *Timpul*, Anul VIII-202 (1179), 9 noiembrie, 2009.

În prezent, în problemele legate de istorie, Republica Moldova reprezintă un caz neordinar al unei țări care este supusă unor permanente schimbări. Discuțiile sunt duse pe fundalul dezbatelor continue asupra statului, națiunii și identității, istoria fiind strâns legată de identitatea personală și națională, precum și de apartenența la unele convingeri politice. Ajustarea interpretărilor istorice la realitate este, prin urmare, foarte dificilă și complicată³. Existența *de facto* a Republicii Moldovenești Nistrene (PMR) pe partea stângă a Nistrului complică și mai mult scrierea manualelor. Situația creată implică și o altă problemă – istoria regiunii din partea stângă a Nistrului după 1991. Fiecare guvern de la Chișinău a fost nevoit să se confrunte cu o problemă complexă: o cedare în fața regimului de la Tiraspol putea uni pe cei ce susțineau că Moldova este o parte a națiunii române. Rolul istoriei în aceste procese de căutare a identității naționale este foarte important, istoria ca disciplină având menirea de a concilia societatea, nu de a o diviza. Unii istorici, însă, încearcă să „legitimeze științific puterea” ceea ce ține sigur de interese extraprofesioniste și a fost o particularitate caracteristică istoriografiei sovietice și istoriografiilor statelor intrate în sfera de influență a URSS după cel de-al doilea război mondial⁴.

Ambasadorul Federației Ruse la Chișinău, domnul Valeri Kuzmin, a declarat la 13 octombrie 2009 în cadrul Festivității de inaugurare a zilelor literaturii și spiritualității ruse, că nu are nimic împotriva istoriei românilor, dar este împotriva cursului predat în școlile moldovenești și că manualele de istorie a românilor din Moldova conțin afirmații rusofobe⁵. Asociația Istoricilor din Republica Moldova a considerat că aceste afirmații sunt tendențioase, nu corespund realității și a făcut o declarație în care exprimă poziția istoricilor moldoveni *vis-à-vis* de acest subiect⁶. Ca

³ Recomandările Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei și ale Seminarului *Predarea istoriei în Republica Moldova*, desfășurată de reprezentanții Asociației Profesorilor de Istorie din Europa (EUROCLIO) la Chișinău, în perioada 14-18 aprilie 2002. În *ajutorul profesorilor de istorie din Republica Moldova*, Chișinău, 2002, p. 28.

⁴ Igor Șarov, Andrei Cușco, *Der öffentliche Identitätsdiskurs der Historiker: Strömungen, Meinungen, Auseinandersetzungen*“, în: Klaus Bochmann, Vasile Dumbrava (Hg.) *Sprachliche Individuation in mehrsprachigen Regionen Osteuropas. 1. Republik Moldova* (=Band 1. Veröffentlichungen des Moldova-Instituts Leipzig), Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2007, p. 140.

⁵ Ambasadorul Kuzmin a mai precizat că: „Istoria Românilor îmi place, dar nu-mi place cursul de istorie a românilor, care a fost predat în această țară timp de mai mulți ani. Acest curs este bazat pe rusofobie și pe stereotipuri anti-rusești, în timp ce imperiul rus a stat la baza formării statului român” și că „fără bărbăția soldaților ruși, dominația turcilor ar fi putut dura poate încă sute de ani și nu se știe care ar fi fost soarta mai multor națiuni din Balcani”.

⁶ În *Declarație* printre altele se sublinia că: „Interpretarea unor momente-cheie din istoria românilor și în speță a celor legate de istoria Basarabiei nu pot să coincidă cu cele ale istoriografiei rusești contemporane, cum ar fi spre exemplu, anul 1812, 1918, 1940/1944, 1991 sau în ceea ce privește procesele desfășurate în perioada țaristă și sovietică. Același lucru este valabil și pentru alte state europene, de exemplu Franța și Germania cu referire, spre exemplu, la interpretarea anilor 1871, 1914, 1918, 1940. În ciuda viziunilor diferite ale acestor evenimente, cele două țări europene întrețin relații foarte bune și, mai mult, pe colaborarea armonioasă a acestora se bazează existența Uniunii Europene. În 2007 și 2008 aceste țări, Franța și Germania, au elaborat două manuale de istorie după care se predă în școlile de o parte și alta a Rinului. În ceea ce privește anii 1940-1944, spre exemplu, ocuparea Franței de către Germania nazistă și represiunea unor categorii sociale sau etnice (mai ales evreii) este condamnată fără echivoc. Acest lucru nu e perceput de germani ca o ofensă la adresa Germaniei

răspuns la Declarația Asociației Istoricilor din Republica Moldova, serviciul de presă al Ambasadei Federației Ruse în Republica Moldova a publicat pe site-ul Ambasadei la sfârșitul lunii octombrie 2009, Declarația *O trudnosteah peregoda na ruskii*.

La prima lectură a textului *O trudnosteah peregoda na ruskii* am avut impresia unui *déjà vu*. De fapt, această declarație reprezintă, în opinia noastră, o încercare de a ne sugera cum ar trebui să ne (re)scriem istoria, în spiritul istoriografiei sovietice comuniste. Să precizăm de la bun început fondul problemei: dacă s-ar fi dorit o discuție constructivă la tema conținutului manualelor de istorie, interesul și deschiderea noastră, a istoricilor și autorilor de manuale din R. Moldova, ar fi fost promptă, în condițiile în care tema este una de maximă actualitate în tot spațiul ex-sovietic. Am fi așteptat, cum era și firesc, o reacție a colegilor noștri din Rusia, bazată pe un schimb obiectiv de opinii și idei. De altfel, așa am procedat în repetate rânduri la diverse conferințe, școli de vară și întruniri. Una dintre întâlnirile recente, spre exemplu, a avut loc între 12 și 18 iulie 2009 cu colegii care abordează tematica manualelor de istorie din Kazahstan, Uzbekistan, Tadjikistan, Turkmenistan, Kirgistan, Georgia, Armenia și Rusia, în cadrul unei ample conferințe internaționale la Braunschweig (Germania), cu genericul «ВОЙНЫ ПАМЯТИ?» *Взаимосвязь школьных учебников и конфликтов в Центральной Азии, на Южном Кавказе и в Молдавии в постсоветский период* (*Luptele pentru memorie? Legătura dintre manuale de istorie și conflicte în Asia Mijlocie, Caucazul de Sud și Moldova în perioada postsovietică*), fiind găzduiți de cel mai important centru de studiere și analiză a manualelor de istorie – *Georg-Eckert-Institut für internationale Schulbuchforschung*⁷.

ca stat sau a germanilor ca popor, așa cum condamnarea experienței coloniale franceze din aceleași manuale franco-germane nu constituie un motiv de disconfort pentru Franța ca stat și francezilor ca popor. Manualele de istorie națională din R. Moldova – numite de istorie a românilor, adică a spațiului unde românii reprezintă majoritatea, dar care nu exclude istoria altor minorități etnice – tratează anul 1812 ca un an tragic pentru istoria Moldovei în general și a Basarabiei în particular și condamnă politica de cucerire și colonizare a Imperiului Țarist. Acest lucru se face deoarece de la unul dintre cele trei principate medievale românești – Țara Moldovei – s-a mai rupt o bucată, Basarabia. Pentru Imperiul Țarist a fost vorba de un câștig și e firesc ca manualele de istorie din Rusia să promoveze această viziune pentru că ea corespunde intereselor statului rus. Acest lucru însă nu a servit și nu poate servi drept prilej pentru ambasadorul R. Moldova de la Moscova de a declara că manualele de istorie a Rusiei sunt românofobe sau antimoldovenești. Exemple de acest fel pot continua. Este cunoscut faptul că manualele de istorie din Rusia condamnă jugul tătar-mongol care a dominat în cnezatele rusești secole la rând, dar aceasta nu poate fi interpretat ca o denigrare sau ofensă la adresa Mongoliei ca stat sau a mongolilor ca popor. Condamnarea de către aceleași manuale de istorie din Rusia de astăzi a agresiunii Germaniei naziste din 1941 nu a fost comentat de ambasadorul german la Moscova ca un gest antigerman, pentru că istoria este istorie. Mai mult, Germania actuală și-a cerut scuze de la popoarele europene pentru crimele săvârșite de regimul hitlerist și în acest sens comportamentul Germaniei este un exemplu și pentru alte state care au săvârșit acțiuni comparabile...”.

⁷ Conferința a fost în opinia noastră un model reușit de cooperare a istoricilor din fostele state ale Uniunii Sovietice, care au prezentat comunicări cu propuneri concrete de soluții de depășire a momentelor traumatice ale istoriei. În repetate rânduri a fost enunțată ideea despre neamestecul politicului în problemele didactice ale scrierii manualelor. O simplă enumerare a titlurilor comunicărilor denotă un grad sporit al interesului breslei istoricilor din diferite state pentru problematica în cauză. A se vedea spre exemplu: Фальк Пингель, *Школьные учебники: возможные модели для решения конфликтов или инструменты усиления*

Dar, spre surprinderea noastră, la subiectul abordat a reacționat o instituție care, din câte știm, nu are în aria sa de competențe acest domeniu. Cu toată stima și respectul față de instituția ambasadei, care reprezintă în Republica Moldova interesele unui stat european important, nu reușim să surprindem atribuțiunile acesteia într-o problemă de ordin intern, cum ar fi învățarea istoriei în școală. În al doilea rând, ne miră profund faptul că reprezentanța unui stat, al cărei scop ar trebui să fie cultivarea și menținerea unor relații reciproc avantajoase cu țara de reședință, încalcă principiile diplomatice elementare, apelând la un limbaj de-a dreptul ofensator.

„Argumentele” invocate de Serviciul de presă al Ambasadei Ruse nu rezistă chiar și la o analiză sumară. Ceea ce primează este tendința de a politiza subiectul. Apelul la expresii caracteristice „fratelui mai mare”, care credeam că sunt de domeniul trecutului, este principala particularitate de stil a acestei declarații. Astfel, autorilor declarației Asociației Istoricilor din Moldova „nu le ajunge corectitudine științifică”, ei „în genere, nu au curajul să recunoască acel adevăr istoric”, „fără să avem intenția de a contesta eforturile aproape înduioșătoare ale istoricilor moldoveni” etc. Se pare că la elaborarea acestui text nu a contribuit nici un istoric profesionist. În dorința de a insulta istoricii basarabeni, utilizând expresii de genul „încercările umile ale istoricilor moldoveni”, reprezentanții Serviciului de presă al Ambasadei Rusiei dau dovadă de o totală incompetență, care nu face onoare unei instituții diplomatice. Mai mult decât atât, aceste așa-numite încercări „umile” nu aparțin istoricilor basarabeni, ci sunt rezultatul discuțiilor din istoriografia rusă (!!!) din ultimii ani. A se vedea, spre exemplu, studiul lui V.V. Trepavlov *Dobrovolnoie vhojdenie v sostav Rossii: torjestvennye iubilei i istoriceskaia deistvitelnosti*, publicat în prestigioasa revistă academică *Voprosi istorii*⁸. Autorul analizează una dintre cele mai controversate și sensibile chestiuni din istoriografia rusă – intrarea în componența Rusiei a mai multor popoare și teritorii, ajungând să constate că „în lucrările istoricilor ruși din ultimii ani se observă renunțarea la abordările istoriografice apologetice în favoarea unei interpretări complexe, care ia în considerație „atât formele benevole, precum și cele forțate de alipire”. Dintre observațiile interesante semnalate de V. Trepavlov, reținem

противоречий?; Роберт Майер, Структурные, содержательные и интенциональные параметры концепций школьных учебников в эпоху перемен; Саттар Мажитов, Казахстан Учебники по истории Центральной Азии: «Войны памяти» или память против войны?; Сержиу Мустяце, Общественные конфликты после 1991 года и учебники по истории в Молдове; Виктор Шнирельман, Школьные учебники и национализмы в Центральной Азии и на Кавказе; Кетеван Какителашвили, Реконструкция прошлого в абхазских и грузинских школьных учебниках по истории; Заур Гасымов, Восприятие и изображение чеченского конфликта в учебниках по истории Украины и Азербайджана; Валерий Германов, Мифологизация ирригационного строительства в Средней Азии в постсоветских школьных учебниках и современные конфликты в регионе из-за воды; Дилором Алимова, Состояние исторической науки и школьных учебников по истории в Узбекистане: противостояние идей или болезни роста?; Нино Чиковани, Нарратив единого Кавказа: Попытки преодоления конфликтной памяти; Ариф Юнусов, Стереотипы и образ «врага» в исторической науке и учебниках по истории независимого Азербайджана; Микаэль Золян, Образ «своего», образ «другого» и образ «врага» в постсоветских учебниках по истории Армении; Сергей Румянцев, Этнические конфликты и политика репрезентаций «исторических территорий» (карты и нарративы.). Comunicările pot fi găsite pe adresa: <http://www.amudarya.net>

⁸ V.V. Trepavlov, „Dobrovolnoie vhojdenie v sostav Rossii: torjestvennye iubilei i istoriceskaia deistvitelnosti”, in *Voprosi istorii*, nr. 11, noiembrie, 2007.

superficialitatea și ușurința cu care unii istorici din perioada sovietică tratau subiectul intrării unui popor sau altul în componența Imperiului Rus într-o singură tonalitate – aceea a alipirii benevole, practică continuată, de altfel, și după dezmembrarea Uniunii Sovietice. Astfel, în 2007 au fost marcați 450 de ani de la „intrarea benevolă în componența Rusiei” a Republicii Adâgheia, a Bașkortostanului, a Kabardino-Balkariei și a Karaceaev-Cerkesiei, 300 de ani – a Hakasiei, în 2008 – 450 de ani de la intrarea „benevolă” a Udmurtiei și 400 de ani – a Kalmâkiei, în 2001 și 2002 – a Ciuvașiei și, respectiv, a Republicii Mari El⁹. Evident, tabloul real al „alipirilor” a fost mult mai complex. Astfel, „încercările umile” sunt nu atât ale istoricilor din Republica Moldova (sau nu numai), cât și, oricât de paradoxal ar fi, ale istoricilor din Rusia.

După expresia etnologului rus Victor Șnilerman, manualul școlar de istorie nu este în stare să prezinte o abordare obiectivă absolută a unei regiuni sau țări¹⁰. În rândurile ce urmează vom încerca să analizăm problema apărută într-un context mai larg, cu referințe la situația în alte state ex-sovietice pentru a nu permite o viziune unilaterală asupra subiectului propus pentru cercetare. Discuțiile în jurul abordării aspectelor discutabile în manualele de istorie sunt caracteristice nu numai pentru Republica Moldova, ci și pentru alte state, inclusiv pentru Federația Rusă, unde problema rusofobiei este una extrem de actuală¹¹. Dacă e să ne referim la acest subiect

⁹ *Ibidem*, p. 155.

¹⁰ Шнирельман В. А., «Патриотическое воспитание»: этнические конфликты и школьные учебники истории. în: *Расизм в языке образования*, Алетея, Санкт - Петербург, 2008, p. 88. Autorul rus evidențiază cel puțin patru factori care duc la apariția etnofobiei în manualele de istorie: „În primul rând, din cauza volumului comparativ mic de informație și numărului redus de ore la obiectul *Istorie*. În cel de-al doilea rând, știința istorică se află în permanentă dezvoltare: apar noi date și noi abordări istorice, care pe de o parte impun interpretări noi ale faptelor deja cunoscute, iar pe de alta – de a reevalua și reaprecia evenimentele care au avut loc în trecut. În cel de-al treilea rând, schimbarea conceptuală duce la o reevaluare totală și la transformări cardinale ale schemelor istorice precedente. Cauzele unor asemenea schimbări radicale, de regulă, sunt departe de activitatea profesională a istoricilor. De regulă, acestea se întâmplă în urma unor schimbări politice cardinale sau apariția unor noi sisteme filosofice, care influențează considerabil asupra percepției lumii înconjurătoare. Și în sfârșit, în al patrulea rând, funcția manualului este de a pregăti nu un istoric profesionist, ci un cetățean loial. Anume acestor scopuri servește un manual, și respectiv materialul istoric este selectat corespunzător. Deci, manualul de istorie ilustrează în primul rând, tendințele curente din societate, exprimate în poziția politică actuală a autorului său. În acest context ideea centrală a manualului, ca și în general a versiunii naționale a istoriei constituie faptele și evenimentele de bază, care îi conferă o fațetă tragică sau eroică. Din aceste considerente analiza concretă a faptelor expuse în manual facilitează înțelegerea „dispoziției” existente în perioada dată în societate, și în special a identității”.

¹¹ Pentru o lectură mai aprofundată recomandăm următoarele lucrări apărute în Rusia pe parcursul ultimului deceniu: *Ответственность историка: преподавание истории в глобализирующемся обществе. Материалы международной конференции*, Москва, 15 - 17 сентября 1998 г., Москва, 2000; *Национальные истории в советском и постсоветском государстве*, Под ред. К. Аймермахера и Г. Бордюгова, Москва, 1999; *Преодоление прошлого и новые ориентиры его переосмысления*, Москва, 2002; *Историки читают учебники истории. Традиционные и новые концепции учебной литературы*, Под ред. К. Аймермахера и Г. Бордюгова, Москва, 2002; *Россия и страны Балтии, Центральной и Восточной Европы, Южного Кавказа, Центральной Азии: старые и новые образы в современных учебниках истории. Научные доклады и сообщения* / Под ред. Ф. Бомсдорфа, Г. Бордюгова, Москва, 2003, и др.

extrem de politizat, vom face unele precizări, mai mult de ordin metodologic, referitor la problemele rusofobiei propagate de autori în manualele de istorie chiar din Rusia. Perioada de după destrămarea URSS a fost marcată de controverse privind rolul social al istoriei în Rusia postsovietică. În prezent, intensitatea unor astfel de polemici a crescut în legătură cu reformarea sistemului administrării de stat și construcția „verticalei puterii” la nivel de federație. Discuțiile purtate în societatea rusă se referă, în primul rând, la conținutul concepției național-statale a istoriei. Ele sunt însă, în mare măsură, determinate de sfera ideologică, de crearea unei identități ruse pe baza (re)construcției trecutului și a memoriei colective. În etapa actuală societatea rusă poate fi caracterizată printr-o criză profundă de identitate. În situație de criză de identitate, se pomenește persoana care adesea a trecut printr-o traumă psihologică pronunțată legată de pierderea identității personale: nume, vârstă, limba în care a vorbit. Aceleași procese pot avea loc și la nivel social, atunci când individul este lipsit de rădăcinile istorice, de propria istorie, adică îi lipsesc de memoria colectivă.

Criza istoriografiei oficiale sovietice, a marcat în același timp și criza de identitate. Mai mult ca pe alții, acest moment a afectat generația tânără care nu avea imagine istorică stabilă. Memoria colectivă a cetățenilor ruși în anii de după destrămarea Imperiului Sovietic a fost influențată de doi factori: unul intern, în rezultatul căruia s-a încercat o revedere a postulatelor istoriografiei sovietice, și altul extern – atunci când statele foste membre ale Uniunii Sovietice au început crearea propriilor istorii naționale, independente de istoria Rusiei. Așa, spre exemplu, în anul 1995 revista rusă *Rubeji* a caracterizat situația creată în felul următor: „Rusia este o țară care și-a pierdut frontierele sale, în primul rând cele istorico-geografice. Rusia s-a întors la frontierele sale din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Într-un anumit fel au fost aruncate peste bord peste trei sute de ani de istorie rusă. Mașina timpului ne-a transferat din perioada Rusiei fărâmițate - la Rusia-imperiu numai că vectorul istoric nu este îndreptat înainte, ci înapoi... Astăzi, Rusia stă poate în fața celui mai mare pericol – pierderii identității proprii. Întrebările principale astăzi nu sunt „cine-i vinovat?” și „ce-i de făcut?”, ci „cine suntem?”¹²

În literatura de specialitate din Rusia, până în prezent, se remarcă o discrepanță uriașă în abordarea acestui subiect, atât în istoriografie, cât și în manualele de istorie la nivel *federal* și *regional*. În manualele de istorie din republicile naționale ale Rusiei, elaborate de către autori neruși, misiunea „eliberatoare” a Imperiului Rus este privită cu circumspecție, uneori chiar foarte critic. Dar aceasta este, în opinia noastră, o temă de discuție pentru istoricii și autorii de manuale din Rusia și nicidecum o temă de speculații politice pentru cei din afara țării. Obiectivele statului rus, puse în fața istoricilor profesioniști, sunt determinate, în primul rând, de problema legitimării din punct de vedere istoric a continuității Federației Ruse contemporane în cadrul istoriei multisecolare a statului rus, adică justificarea prezentului prin invocarea trecutului. La începutul acestui mileniu, în Rusia s-a impus ideea continuității istoriei naționale ruse, necesitatea de coeziune a poporului rus în jurul puterii centrale și mobilizarea lui în lupta cu pericolele interne și externe. Interesele geopolitice ale statului rus au amplificat procesul de căutare a legitimării și justificării locului și rolului Rusiei în dezvoltarea istorică a societății și au alimentat astfel interesul sporit al oamenilor de știință, în special al istoricilor, de a elucida acest fenomen. Așa, spre exemplu, în

¹² *Рубежи*, 1995, №.1, c.3.

manualul *Otecestvovedenie (Istoria Patriei)*,¹³ unde este prezentată după expresia cercetătoarei din Rusia Galina Zvereva¹⁴ concepția *liberal-imperială* a dezvoltării istorice multinaționale a statului rus, ca argument de bază autorii folosesc expresia "зов родной земли" („chemarea pământului”)¹⁵. În Rusia, în opinia autorilor acestui manual, „chemarea pământului natal era mai mare ca „голос родной крови“ (legăturile prin sânge), prin aceasta strămoșii noștri erau gata să-i considere drept ai săi pe toți oamenii care locuiau cu ei pe acest pământ, indiferent de apartenența tribală sau religioasă.... Intrarea în componența statului a noi popoare și teritorii a dus la schimbarea denumirii statului. Rusi a început să fie numită Rossiia, mai precis Imperiul Rusiei. Din acest moment, spațiile mari euroasiatice se ridicau și se valorificau, devenind patria nu numai pentru ruși și ortodocși, dar și pentru reprezentanții altor confesiuni religioase, altor etnii care locuiau pe pământul nostru. Este de remarcat faptul că, încă din timpurile Rusiei Moscovite, într-un teritoriu de stat unic intrau noi pământuri, si nu în calitate de colonii. Se forma statul unit – Imperiul Rusiei, care niciodată nu a fost un imperiu colonial, dar a existat ca o familie a popoarelor.¹⁶

În această ordine de idei, sunt interesante și schimbările în standardele educaționale de stat din Federația Rusă (adoptate în anul 2000) la disciplina *Istoria*. La acest compartiment s-au produs schimbări esențiale în comparație cu începutul anilor 1990. În standardele de stat ale primei generații, *Istoria* era reprezentată ca *Istoria civilizațiilor mondiale*, în contextul cărora se propunea studierea *Istoriei Rusiei*. În standardele din 2000 a avut loc însă o schimbare esențială în direcția adoptării concepției național-statale a istoriei, în final, disciplina federală *Istoria* a fost limitată la *Istoria națională (Istoria Otecestva)*. În concordanță cu noile conținuturi, componentele *Istoriei universale* au fost reduse la minimum, iar componente precum *Istoria Rusiei – parte indispensabilă a istoriei mondiale* și *Rolul secolului XX în istoria mondială* s-au redus simțitor. În această ordine de idei, *Istoriei secolului XX* i-a revenit locul central în procesul de predare, volumul acestei componente depășind de 1,5 ori volumul de studiu al celorlalte perioade istorice. Sistemul educațional din Federația Rusă este axat și astăzi în jurul ideii de prezentare a istoriei ruse de pe poziții imperiale. Aceste idei istoriografice tradiționale imperiale provoacă adesea reacții negative în unele regiuni ale Rusiei și instigă la manifestări naționaliste din partea popoarelor neruse. Exemple de acest gen pot fi aduse atât la nivel regional rus (drept exemplu relevant poate servi Republica Tatarstan), cât și la nivelul Comunității Statelor Independente (Ucraina, statele din Asia Mijlocie etc.), ca să nu mai vorbim despre statele baltice. În același timp, în multiplele versiuni ale *Istoriei Rusiei*, se observă menținerea și accentuarea tendințelor naționaliste ruse, mai precis a șovinismului velicorus.

Relevantă, în opinia noastră, este situația din unele regiuni periferice ale Rusiei, în special din Caucazul de Nord. Într-un șir de manuale editate în Rusia, unele

¹³ *Отечественноеведение: Учебник для старших классов*, Москва, 2004..

¹⁴ ЗВЕРЕВА Галина, «Память - власть - наука. Конструирование культурной памяти: "Наше прошлое" В учебниках российской истории», in *Novoe literaturnoe obozrenie*, 2005, nr.8, p. 67-85

¹⁵ *Отечественноеведение: Учебник для старших классов*, Москва, 2004. С. 6, 241 - 242.

¹⁶ Idem, p. 242

popoare caucaziene sunt tratate ca „bandiți” și „trădători de patrie”¹⁷. Aceste concluzii se desprind din descrierile tendențioase ale unor momente cruciale din istoria acestei regiuni, de exemplu războiul din Caucaz din secolul al XIX-lea și deportările masive ale populației autohtone în anii 1943-1944¹⁸. Totodată, în manualele elaborate în Caucaz (cu excepția celor osetine), războiul din Caucaz este prezentat ca o pagină eroică în istoria popoarelor caucaziene, iar generalii ruși (spre exemplu cazul generalului Ermolov) sunt demonizați.¹⁹

Respingerea concepției „intrării benevole” în componența Imperiului Rus în folosul „anexării”, care s-a produs în anii 90 ai secolului trecut, a fost dictată, credem, și de interese de ordin politic – lupta autonomiilor pentru ridicarea prestigiului și statutului lor politic și creșterea tendințelor descentralizatoare în Federația Rusă, în special în anii 90. Din aceste considerente, ultimele dau vina pentru războiul din Caucaz pe administrația țaristă, iar pentru deportări – pe regimul stalinist (situație identică cu cea întâlnită în manualele din Republica Moldova: țarismul distruge orice manifestări ale mișcării naționale din Basarabia pe tot parcursul secolului al XIX-lea, iar regimul stalinist se face vinovat pentru toate crimele împotriva populației RSSM – foamete, represii, deportări etc. pe parcursul secolului XX). O asemenea abordare reflectă dinamica relațiilor dintre periferie și centrul federal al Rusiei. Anume o asemenea abordare, obiectivă și echidistantă, nu duce, în opinia specialiștilor, la formarea unor stereotipuri negative care ar putea cultiva sentimentul de rusofobie în manualele de istorie.

Nu veți găsi în manualele de istorie din Republica Moldova ofense la adresa Rusiei ori elemente de rusofobie, mesajul didactic prevalând asupra celui politic. Am insistat în repetate rânduri că, în special în tratarea problemelor de istorie recentă a Republicii Moldova „reconstituirea evenimentelor din anii 1989-2009 nu poate fi întreprinsă încă complet de către istorici, sursele de informație fiind inaccesibile sau limitate. Orice încercare de acest gen poate să-l aducă pe cercetător de la istorie la politică. Doar peste un timp de nu mai puțin de un deceniu, pe baza unei analize ample a documentelor și a rezultatelor reale se va putea da o apreciere istorică a evenimentelor pe care le trăim”²⁰.

La o lectură mai atentă a textului *Declarației* sus-numite mi-a revenit în minte o situație similară de acum șapte ani dintr-o altă fostă parte componentă a Imperiului Sovietic - Uzbekistan, când ambasadorul Rusiei în această țară, D. Riurikov, într-o scrisoare adresată Ministerului Presei și Informației al Federației Ruse, a protestat împotriva editării în Republica Uzbekistan a manualului pentru clasa a 9-a a școlii de cultură generală semnat de J. Rahimov, manual care ar avea „un caracter antirusesc”, „reflectă unilateral și negativ evenimentele din Turkestan din secolul al XIX-lea”, umbrește „tabloul real al acelor timpuri”. În opinia înaltului funcționar rus, manualul

¹⁷ Шнирельман В. А, «Патриотическое воспитание»: этнические конфликты и школьные учебники истории. în: *Расизм в языке образования*, Алетея, Санкт – Петербург, 2008.

¹⁸ Аруд Шнирельман В. А, «Патриотическое воспитание»: этнические конфликты и школьные учебники истории. în: *Расизм в языке образования*, Алетея, Санкт – Петербург, 2008.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Igor Cașu, Gheorghe Palade, Igor Șarov, *Istorie. Epoca contemporană. Istoria Românilor. Istoria universală. Manual pentru clasa a IX-a*. Cartdidact-Civitas, Chișinău, 2009, p. 100

lui J. Rahimov²¹ trebuia înlocuit cu unul mai moderat, „mai corect”, avându-i ca autori pe G. Hidoiatov și V. Kostetki²². Și pentru că există în polemica din Republica Moldova nelămuriri și confuzii, vă propun în continuare o scurtă radiografie a evenimentelor din Uzbekistan, care au foarte multe asemănări cu cele întâmplate în Republica Moldova în toamna anului 2009.

La solicitarea ambasadorului D. Riurikov, colaboratorul Institutului de Etnologie și Antropologie al Academiei de Științe din Rusia, Serghei Abașin, a efectuat expertiza a două manuale uzbece pentru clasa a 9-a, autori J. Rahimov și, respectiv, G. Hidoiatov și V. Kostetki. Potrivit lui S. Abașin, expertiza urma să răspundă la următoarele întrebări: ce poziție reflectă manualele, dacă sunt expuse corect faptele și dacă manualele conțin elemente rusofobe²³. Nu vom insista în detaliu asupra faptelor expuse în recenzie și ne vom opri doar la concluziile și sugestiile cercetătorului rus, care este un specialist redutabil în problemele de educație istorică din Rusia. Prezentăm în continuare fragmentele relevante din concluziile lui Serghei Abașin.

1. Manualele recenzate, în anumite părți, expun faptele „tendențios și incorect”, însă de la „un manual nu poți cere exactitate științifică și obiectivitate totală, deoarece el presupune teze și formulări simplificate. Cu mici excepții, aceste manuale nu conțin nimic reprobabil în atitudinea față de Rusia contemporană și **nimic vădit și direct antirusesc** (s.n.). Manualele nu sunt îndreptate spre confruntare cu Rusia de azi. Obiectul atitudinii negative este **fosta Rusie** (s.n.). Invocarea perioadei coloniale a devenit în Uzbekistan parte a ideologiei naționale (mitologiei naționale!), adică un element în primul rând al politicii interne și nu al celei externe. Aprecieri similare despre rolul Rusiei în Asia Mijlocie la cumpăna secolelor XIX-XX (...) **poți auzi de la toți politicienii și savanții uzbeki** (s.n.) (...). Este un procedeu ideologic la care apelează toate statele naționale care au apărut în ultimul timp, pentru a legitima noul regim (...). Ceva similar se poate observa și în Rusia la nivel atât de republici naționale, cât și de conștiință națională rusă (...)”²⁴.

2. „Trebuie de recunoscut că ideologizarea manualelor uzbece de istorie este, într-un fel, un reflex al perioadei sovietice. Deformarea actuală a istoriei este rezultatul „efectului negării”, când tot ce se spunea și se afirma în trecut se respinge, și al „efectului deschiderii”, când deodată societății i-au fost aduse la cunoștință fapte necunoscute și ascunse și au fost permise opinii și aprecieri considerate până atunci interzise. Desigur, în aceste condiții sunt inevitabile exagerări, dar această etapă trebuie trecută și suportată. În același timp, menționăm că știința istorică rusă nu poate contrapune abordării „naționaliste” și „anticoloniale” asupra istoriei Asiei Mijlocii o versiune alternativă, care ar evita atât devierile din viziunea „imperială” și „sovietică”, cât și greșelile contemporane. Cu regret, politicienii și savanții de astăzi din Rusia nu sunt, ei înșiși, în stare să recunoască niște lucruri evidente – numeroasele victime în rândul populației locale în timpul cuceririi Asiei Mijlocii, prezența unui întreg strat

²¹ Ж. Рахимов. *История Узбекистана (вторая половина XIX века - начало XX века)*. Учебное пособие для 9 класса, “Узбекистан”, Ташкент, 2001.

²² Г. А. Хидояттов, В. А. Костецкий. *История Узбекистана (вторая половина XIX - начало XX вв.)*. Учебное пособие для 9 класса, “Узинкомцентр”, Ташкент, 2002.

²³ Сергей Абашин *Рецензия на узбекские учебники истории: взгляд из России*, in <http://www.amudarya.net/index.php?id=2151>.

²⁴ *Ibidem*.

cultural în lucrările jadizilor, greșelile economice și politice ale autorităților din Turkestan etc. **Însăși știința noastră (rusă – n.n.) nu poate da un răspuns convenabil la întrebările ce a fost „bine” în istoria Imperiului Rus și ce a fost „rău”** (s.n.). În această situație, avem noi oare dreptul să-i criticăm pe colegii noștri din Uzbekistan? (...)»²⁵

3. „Partea rusă – la nivelul ambasadorului Rusiei în Republica Uzbekistan ș.a. – are dreptul să ridice problema ca edițiile oficiale, în primul rând manualele pentru școlile de cultură generală, să fie scrise corect, fără atacuri împotriva „poporului rus”, fără fapte neveridice care ar ilustra negativ istoria Rusiei, fără etichetări ofensatoare ș.a. Și totuși, consider că **nu este nevoie de proteste** (s.n.) din partea organelor administrației ruse față de materialele didactice dedicate istoriei Turkestanului în componența Imperiului Rus, adică o istorie **de peste 100 de ani** (s.n.). (...) Mult mai rațională ar fi o altă strategie: critica științifică argumentată a abordărilor expuse mai sus; susținerea istoricilor ruși care se ocupă de istoria și cultura Asiei Mijlocii; organizarea unor proiecte, conferințe, seminare în comun cu istoricii uzbeki (și nu numai uzbeki, ci și tadjici, kazahi ș.a.), inclusiv invitarea savanților uzbeki la conferințe în Rusia; acordarea posibilității pentru specialiștii uzbeki de a studia la aspirantură și de a face stagii în cele mai prestigioase instituții științifice și de învățământ din Rusia ș.a.”²⁶

Am recomandat și recomandăm în continuare, cu toată deschiderea, reprezentanților Ambasadei Rusiei în Republica Moldova să facă cunoștință cu expertizele manualelor de istorie efectuate de către istoricii ruși în alte state ex-sovietice, pentru a nu repeta greșelile predecesorilor și să folosească alte metode decât declarațiile extrem de politizate.

În loc de concluzii

Schimbările de mentalitate din istoriografia rusă sunt un fapt extrem de îmbucurător, care, suntem convinși, mențin în permanență școala rusă în rândul celor mai prestigioase școli istoriografice din lume. Este un semnal încurajator și pentru istoricii statelor ex-sovietic, a căror cercetări sunt primite deschis, urmând principiul argumentului științific, în cercurile academice ruse, în special când e vorba de tratarea problemelor sensibile privind istoria noastră comună. Ceea ce nu putem înțelege este plasarea cercetării istorice în afara cercurilor academice, așa cum a procedat ambasada Federației Ruse la Chișinău, oferind un exemplu quasisingular de inadvertență între discursul politic și cel științific recomandat de către specialiștii din domeniu din Rusia. Această poziție indică o stare de „încremenire în proiect”, marcată de mentalitatea imperială rusă, la nivelul unei instituții reprezentative a Statului Rus. Oare acesta ar trebui să fie mesajul de schimbare pe care Rusia actuală dorește a-l transmite lumii întregi?

În încheiere, autorii Declarației ne sugerează să preluăm exemplul relațiilor dintre Germania și Rusia. Suntem de acord. Dar... Am locuit cu familia mai mulți ani în Germania. Copiii mei au preluat multe din valorile promovate în societatea germană, valori reflectate inclusiv în manualele de istorie din această țară: toleranța etnică, culturală și religioasă, multiculturalitatea, stima și respectul față de reprezentanții altor etnii etc. Niciodată, însă, nu mi-am imaginat că Ambasada Rusiei în Germania ar

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ *Ibidem.*

putea lansa declarații de genul celei semnate de Ambasada Rusiei în Republica Moldova cu privire la educația istorică. Și atunci îmi pun întrebarea retorică: Cu ce drept această imixtiune într-o problemă internă a R. Moldova? Răspunsul îl putem afla probabil chiar în titlul acestui articol.